

**Dušan Třeštík, *Mýty kmene Čechů (7.–10. století).
Tři studie ke „Starým pověstem českým“*,**

Praha 2003, Nakladatelství Lidové noviny, 291 s.,
ISBN 80-7106-646-X.

Nejnovější práce Dušana Třeštíka je věnovaná analýze tří „státotvorných“ mýtů českých dějin, pověsti o králi Mužikovi, poprvé zachycené v polovině 9. století tzv. Geografem bavorským, příběhu praotce Čecha, vyprávění o sňatku kněžny Libuše s Přemyslem Oráčem a o založení Prahy, jak je podala tzv. Kristiánova legenda a kronikář Kosmas. Jakousi ouverturou a metodologicko-teoretickou rozvahou k tomuto tematicky a myšlenkově provázanému celku je pak kratší studie *Čtyři tisíce let starý rituál: Vánoce na Kysúci, Svantovitovy dožínky na Rujaně a Apollónův svátek ve Spartě*, která s následujícími třemi texty souvisí jen volně.

Dušan Třeštík volí za motto své první studie několik výmluvných veršů T. S. Eliota z jeho skladby *Little Gidding*, v nichž jako by byla obsažena definice jedné badatelské metody: *And the end of our exploring / Will be to arrive where we started / And know the place for the first time / Through the unknown, remembered gate*. Podobný proces objevitelské cesty popsal Roland Barthes ve své studii *L'activité structuraliste*,¹ když se zamýšlel nad strukturalismem jako způsobem uvažování. Uživatele strukturalistické metody definoval jako „strukturalního člověka“, *l'homme structural*, jehož hlavním povahovým rysem je imaginace, tedy způsob, jakým duchovně prožívá struktury předmětů svých úvah. Cíl „strukturalistické činnosti“ spočívá v analytické a imaginativní dekompozici a následné rekonstrukci předmětu úvah, tak aby se projevilo, podle jakých pravidel se tento předmět chová a jaké jsou jeho funkce v nejširším smyslu slova. Výsledkem provedené re-konstituce je představa strukturalní podstaty, kterou Barthes charakterizuje jako *simulacrum*, tedy odraz, přelud, stín, ale zároveň i tvar významu (resp. významů) a smyslu uvažovaného předmětu. Vnímání *simulacrum* strukturalní podstaty a oddělit je od předmětu samého umožňuje intelektuální vklad strukturalního člověka, jeho duch, který *l'homme structural* staví proti sobě samému, své současnosti i proti dějinám. Slovy T. S. Eliota se tak *l'homme structural* vrací neznámou, a přesto povědomou branou na stejné místo, odkud vyšel, aby je poznával znovu a sklídl v tomto poznání ovoce své duchovní námahy.

Mýty kmene Čechů je možné chápat jako vědomou sebedefinici autora jako strukturalního člověka, neboť „strukturalismus nevzdaluje svět od jeho dějin; daleko spíše se pokouší névázat tyto dějiny pouze na obsahy, nýbrž na formy, nejen

1 ROLAND BARTHES, *Essais critiques*, Paris 1964, s. 213–220.

na materií ale i na myšlenku“. *L'homme structural* naslouchá přirozenosti kultury a nevnímá tolik platné, konečné, „skutečné“ významy, jako spíše chod nesmírného stroje, totiž lidstva, které neúnavně pracuje na tvorbě významů, bez nichž by pozbylo své lidskosti.² A protože v očích strukturalního člověka je proces tvorby významů nadřazen významům samotným, volí strukturalismus za cestu svého poznání.

Dušan Třeštík opírá své pátrání po strukturalní podstatě českých mýtů o metodu vyvinutou Georgesem Dumézilem, která se stala základem tzv. nové srovnávací mytologie, konkrétně o model tripartitního funkcionálního dělení předpokládaného indoevropského panteonu. V Třeštíkově podání se jedná o funkce „modlení se, bojování a pracování“ (s. 18). Tento volný překlad, či spíše interpretace sice odráží středověké teorie o „trojím lidu“, které je možné chápat jako jeden z dokladů dlouhého trvání tripartitního funkcionálního modelu, ale s Dumézilovou metaforickou definicí (metaforickou ve smyslu Hanse Blumenberga) se tak docela nekryje³. Terminologickým ztotožněním Dumézilova vymezení jednotlivých funkcí se středověkou teorií Adalbera z Laonu dosahuje Třeštík určitého zjednodušení jednotlivých funkcí, tak aby byly aplikovatelné na středověkou společnost, a zároveň je zbavuje metaforické nejednoznačnosti. Dumézil řešil problém svého metaforického modelu pomocí teorie „skluzů“ (*glissements*), totiž posunů ve vnímání světa, společnosti, bohů a herojů a jejich funkcí, ke kterým nutně docházelo během historického vývoje. Dumézilovi umožnila teorie skluzů překročit hranice pouze synchronně fungující strukturalistické komparace a otevřít srovnávací mytologii dějinnému pohledu, ale zároveň vystavila kritice původní tripartitní funkcionální model⁴. Je třeba se ptát, do jaké míry je možné s Dumézilovým tripartitním funkcionálním modelem pracovat, jestliže je pro jeho obhájení podstatná teorie skluzů, která dovoluje zbavit se odkazem na nepůvodnost těch mytologických komponentů, které by mohly základní model zpochybnit. Nejen tripartitní funkcionální model, ale i samotnou představu „původního“ indoevropského „lidu“, na níž Dumézil Novou srovnávací mytologii postavil, je lépe považovat za *simulacrum* v Barthesově smyslu, za diskurzivní konstrukt, který se pokouší

2 R. BARTHES, *Essais critiques*, s. 219.

3 GEORGES DUMÉZIL, *Les dieux des Indo-Européens*, Paris 1952, s. 7: [idéologie tripartite] „Ces fonctions sont: 1. L'administration [...] à la fois mystérieuse et régulière du monde; 2. Le jeu de la vigueur physique, de la force, principalement mais non uniquement guerrière; 3. La fécondité, avec beaucoup de conséquences et de résonances, telles que la prospérité, la santé, la longue vie, la tranquillité, la volupté, le nombre.“

4 Nejnověji např. MAX DEGG, *Dumézil „in practice“: der „Fall“ Varuna und Odin*, *Zeitschrift für Religionswissenschaft* 6/1998, s. 137–162; NICK ALLEN, *Varnas, colours, and functions. Expanding Dumézil's schema*, tamtéž, s. 163; BRUCE LINCOLN, *Dumézil, Ideology, and the Indo-Europeans*, tamtéž, s. 221–227.

rozetnout gordický uzel různorodosti historických dokladů za pomoci téměř mýtického vyprávění o jednotě a dokonalosti konstruované nejstarší minulosti. Tím ovšem nemá být řečeno, že takový pokus postrádá smysl. Právě naopak: *simulacrum* Dumézilova modelu otevřelo nové možnosti pro myšlení o mýtu a každý odborník, který si klade otázku po jeho podstatě, ať už konkrétně nebo obecně, musí se nejprve vyrovnat s Dumézilovým modelem, jež je sice možné napadnout, zpochybnit či odmítnout, ale nelze jej ignorovat.

Úskalí Dumézilova snažení odrážejí i analýzy Dušana Třeštíka. Je zřejmé, že právě tak, jako Dumézil započínal mnohá svá pojednání s myšlenkou spíše dokázat než ověřit obecnou platnost tripartitního modelu, vstupuje Třeštík do uvažování o „Starých pověstech českých“ s již hotovou představou o jejich státotvorném charakteru a se záměrem definovat jejich strukturální podstatu právě aplikací Dumézilova modelu. Na cestě za takto vytyčeným cílem je naneštěstí nucen obětovat často nejen jednotlivé „nehodící se“ komponenty dochovaných mýtů – buď odkazem na jejich nepůvodnost (např. s. 109), spekulativní rekonstrukcí jejich „správného“ znění (např. s. 163), nebo odkazem na hypotetickou orálně tradovanou předlohu (např. s. 113, 162), ale mnohdy i logiku vlastní argumentace (např. s. 108, 146, 161 aj.).

S autorovým „skluzem“ od tripartitního modelu indoevropského panteonu ke středověkému trojímu dělení lidu jako modelu společenského souvisí patrně určité autorem naneštěstí málo reflektované kolísání mezi „strukturalistickým“ a „historickým“ pojetím zpracovávaného materiálu. Toto kolísání je jistě přinejmenším zčásti zapříčiněno charakterem rozsáhlého předchozího bádání, jež Třeštík ve své práci detailně diskutuje. Po zdoání spleťtého výkladu o možných lokalizacích a identifikačních kritériích Bílého Charvátska (s. 78–98) se maně vnucuje otázka, zda tu Dušan Třeštík nesměruje proti svému deklarovanému záměru dělat „poněkud jiné dějiny, než na jaké byli historikové dlouho zvyklí“ (s. 13). Zjištění, že mýtické Bílé Charvátsko bylo totožné s (historickou? mýtickou? konstruovanou?) „říší“ Boleslava I. (s. 85) výborně zapadá do dlouhé řady Třeštíkem svědomitě polemicky pojednaných pokusů ztotožnit Bílé Charvátsko s tím či oním geograficky, resp. národnostně vymezeným předstátním útvarom toho či onoho moderního národního státu. Není zcela jasné, čím se Třeštíkův nový návrh podstatně liší od těchto produktů autorem se zjevným opovržením zmiňovaného „pozitivistického“ přístupu k pramenům. Při hledání východiska z geograficko-národnostně umanuté debaty je možné inspirovat se u Patricka Gearyho, speciálně v jeho nejnovější práci *The Myth of Nations: The Medieval Origins of Europe*, která poskytuje fundovaný rozbor vývoje kulturních, resp. mentálních kategorií, které určovaly vnímání „vlastního“ a „cizího“ u obyvatel Evropy od 5. století před Kristem do doby raného středověku, a role, kterou tyto kategorie sehrály při vzniku a zformování mýtu evropských národů v historiografii, filologii a archeologii 18. a 19. století.

Třeštíkem snesené paralelní doklady z bohatých zásob indoevropské mytologie dokládají v zásadě správnost jeho hypotéz, ačkoliv by se jistě našla řada dalších, které by umožnily obohatit poněkud strohé a minimalistické finální charakteristiky o řadu pozoruhodných detailů a závěrů. Citovaným paralelním mýtům by pak neškodil kritičtější přístup, neboť řada autorem analyzovaných *mythémů* postrádá ve vztahu k základní látce celé analýzy, totiž k českým mýtům, zjevné výpovědní hodnoty.

Syntetické zázemí může do jisté míry Třeštíkovým detailním studiím poskytnout na bázi písemných a hmotných pramenů zpracovaná monografie Zdeňka Váni *Svět slovanských bohů a démonů* (Praha 1990). Ačkoliv Váňa v kapitole o českých pověstech v žádném případě nesnese srovnání s Třeštíkovými studiemi, pokud jde o hloubku analýzy a recepci předchozího bádání, závěry, ke kterým dochází, mnohdy svědčí o přesném pozorování a jsou hodny pozornosti. V určitých ohledech mohou Třeštíkovu pojetí dokonce doplnit a obohatit: např. *mythém* koně jako průvodce a lískové ratolesti jako magického artefaktu podporující pojetí Přemysla Oráče jako vládce demiurga. Rovněž Váňův poukaz na omezené možnosti aplikace Dumézilova modelu na slovanský, resp. český materiál by neměl zůstat nepovšimnut. Lze proto jen litovat, že Dušan Třeštík nevěnoval Váňově práci výraznější pozornost. Jistě není nutné diskutovat veškeré detaily přemyslovského mýtu a ani je nelze považovat za původní látku – jsou konečně dochovány autory křesťanskými a mnohem mladšími (s. 101–113), ale právě z tohoto důvodu bych v knize uvítala i explicitnější komparativní zhodnocení mentálních a kulturních kategorií, v nichž uvažovali autoři 11. století ve vztahu ke své minulosti. Patrick Geary charakterizoval přelomovou dobu po roce 1000 následujícím způsobem: „Ačkoliv obklopeni materiálními, sociálními, politickými a mentálními pozůstatky dřívějšího světa, vytrácelo se lidem 11. století z paměti vědomí předchozích společenských systémů, v nichž měly tyto pozůstatky svůj smysl. Přesto se pokoušeli uvést tyto zděděné pozůstatky do nových souvislostí a učinit je stavebními kameny budovy vlastní individuální a korporativní identity. Zasazovali vybrané prvky své minulosti do nových významových struktur, převáděli vzpomínky v pověsti a ve výsledku v mýty – to znamená v tvůrčí, příkladné, a proto důstojné modely minulosti, přítomnosti a budoucnosti. Tyto mýty se staly srozumitelnými jako součást nových kulturních systémů v procesu jejich zrodu. Zároveň daly těmto novým systémům tvar, smysl a legitimitu.“⁵

Texty čtyř v knize obsažených studií mluví o takových formu a smysl dávajících legitimačních mýtech středověké české státnosti. Výsledný tvar Třeštíčkova

5 PATRICK J. GEARY, *Phantoms of Remembrance. Memory and Oblivion at the End of the First Millennium*, Princeton 1994, s. 25.

hledání jejich strukturální podstaty je pak *simulacrem*, diskurzivním konstruktem, vymezeným intelektuálním a světonázorovým vkladem autora, výpovědní hodnotou použitých pramenů, dumézilovskou ideou indoevropského lidu a tripartitního funkcionálního modelu a *last but not least* minulým bádáním. Čtení Třeštíkových textů se tak stává skutečnou strukturalistickou činností, jak ji definoval Barthes, neboť čtenář potřebuje veškerou svou imaginaci k tomu, aby byl schopen sledovat mnohdy asociativně propojené zákruty autorových úvah. Domnívám se, že právě toho chtěl Dušan Třeštík dosáhnout, a domnívám se také, že to je vůbec největší přednost jeho práce. Už jenom proto si tato zaslouží, aby byla nejen čtena, ale i promyšlena, neboť je vynikajícím základem další, opakované a diskutované barthesovské strukturální činnosti, která vede nejenom k novému vnímání mýtů a dějin, ale i nás samotných jako *les hommes structurales*.

Pavolína Rychterová

Jindřich Růžička, *Hubert Gordon Schauer (1862–1892). Žurnalista, kritik a inspirátor,*

Litomyšl 2002, Město Litomyšl, Státní oblastní archiv v Zámrsku – Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, 507 s., ISBN neuvedeno.

Šťastné vnější důvody v podobě „velkorysého finančního daru“ umožnily, aby bývalý dlouholetý ředitel archivu v Litomyšli Jindřich Růžička dovršil řadu svých textů, věnovaných autorovi *Našich dvou otázek*, knihou *Hubert Gordon Schauer (1862–1892). Žurnalista, kritik a inspirátor*. Předcházela ji samostatně vydaná práce *Zrození kritika společnosti – Litomyšlská léta Huberta Gordona Schauera 1862–1882* (1970), řada studií, článků a referátů, v nichž jsou velmi často prezentovány autorovy objevy pramenů, osvětlujících z dosud neznámých stránek Schauerův život a dílo. Kniha *Hubert Gordon Schauer* představuje jakousi sumari-zaci textů, které dosud Růžička tomuto litomyšlskému rodákovi věnoval.

Růžička utřídí Schauerovy texty na ose kritikových životních osudů. V tomto duchu svou práci rozčlenil do několika oddílů – Litomyšlské kořeny; Vídeň 1882–1886; Praha 1886–1889; Znovu Vídeň 1889–1891; Shrnutí díla a Poslední dny života. Každý oddíl obsahuje monograficky koncipované kapitoly. V kapitolách věnovaných Schauerovým studentským letům, raným slovesným pokusům a prvnímu vídeňskému pobytu se mohl opřít o své obsírnější, již dříve vydané studie. Další kapitola je věnována Schauerově jediné knižní publikaci *Geistiges Leben im zwölften Jahrhundert* (1885), která – kromě nepříliš šťastného pojednání Viléma Bitnara – zůstala stranou pozornosti schauerovských badatelů. Růžička se pokusil tuto historicko-filozofickou práci integrovat do kritikova myšlenkového konceptu. V následujících kapitolách autor probírá Schauerovu spolupráci s Masarykem (Athenaeum, překlad *Základů konkrétní logiky*, paralelnost politického úsilí obou protagonistů), s Časem (obsírné úvahy o *Našich dvou otázkách*), s Českou revuí, jejíž význam autor právem vyzvedává. Samostatné kapitoly autor věnoval Schauerově žurnalistické práci, Roudnickými listy počínaje a Národními listy konče. Literárněkritické tvorbě, na kterou často bývá redukován Schauerův odkaz, věnuje Růžička značnou pozornost, ale poukazuje také na aktivity, které dosud zůstávaly ve stínu (politická publicistika, práce o národním hospodářství, finančnictví apod.).

Již z tohoto stručného přehledu je zřejmé, že Růžičkova kniha představuje všestranného a materiálově bohatého průvodce Schauerovým životem a dílem. Podle autorových slov však předkládaná publikace „nemá být kvalifikovanou monografií (...) má být pohledem na Schauerův dramatický život a na podmínky, za jakých vznikalo v průběhu nemnoha let (...) neuvěřitelně bohaté a rozrůzněné